

Náhradné materstvo – aktuálny stav v SR

V poslednom období sa aj na Slovensku začína hovoriť o tzv. náhradných matkách, o etických i právnych problémoch súvisiacich s náhradným materstvom, o jeho legalite či ilegalite a pod. Ak pozrieme do dávnej minulosti, problém náhradnej matky nie je taký nový, ako by sa javilo na prvý pohľad. Aj vtedy, ak žena nemohla dať mužovi dieťa, tento si na pokračovanie svojho rodu našiel pre svoje potomstvo matku náhradnú. Rozdiel oproti dnešku je ten, že reprodukčná medicína disponuje popri možnostiach „klasickej“ reprodukcie aj viacerými možnosťami asistovanej reprodukcie. A najmä, o svojich potomkov nemá záujem len patriarchálny muž, ale rovnocenný a ľubiaci sa pár – muž a žena.

Takže ako je to s právnou úpravou a zákonnosťou náhradného materstva v SR? Na úvod musíme začať od čl.2 ods.3 Ústavy SR: „Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané.“ Náhradné materstvo má tri podstatné roviny, medicínsku, právnú a etickú; tá posledná je výsostne daná hodnotovým rebríčkom tej-ktorej osoby. Medicínska stránka má skôr technický charakter: muž i žena sú plodní, nebol by problém s otehotnením, avšak žena je infertilná (nedokáže dieťa donosiť napr. pre hypopláziu maternice). Muž a žena tu vystupujú v pozícii tzv. partnerského darcovstva. Darcovstvo je darovanie ľudských orgánov, tkanív alebo buniek určených na použitie u ľudského príjemcu. (§35 ods.2 zák. 576/2004 Z.z.) A partnerské darcovstvo je darovanie reprodukčných buniek medzi mužom a ženou, ktorí vyhlásia, že majú intímny fyzický vzťah. (§2 písm.b) nar. vlády 20/2007 Z.z.) Pri tradičnej in vitro fertilizácii sa externe oplodnené vajíčka - embryá vložia do maternice biologickej matky, ktorá je tým pádom aj príjemcom, teda v zmysle zákona osobou, do tela ktorej sa vkladajú orgán, tkanivo alebo bunky. (§35 ods.2 písm.q) zák. 576/2004 Z.z.)

Avšak pri náhradnom materstve vstupuje do procesu aj tretia osoba, náhradná matka. Táto sa stáva príjemcom, v danom prípade oplodnených vajíčok – embryí (hoci netrpí ani sterilitou, ani infertilitou). Ak bol proces úspešný a tehotenstvo prebehlo bez komplikácií, narodí sa jej dieťa; toľko medicínska stránka. Avšak z právnej stránky práve tu vyvstávajú už zásadnejšie otázky.

Zákon o rodine jednoznačne ustanovuje, že „matkou dieťaťa je žena, ktorá dieťa porodila“. A taktiež, že „dohody a zmluvy, ktoré sú v rozpore s týmto

ustanovením, sú neplatné“. (§82 ods.1,2 zák. 36/2005 Z.z.) Takže náhradná matka sa bezvýhradne stáva aj zákonnou matkou dieťaťa, je teda zapísaná v rodnom liste. Otcom sa stáva biologický otec, a to na základe súhlasného vyhlásenia oboch rodičov (náhradnej matky a biologického otca) pred matričným úradom alebo súdom. (§90 a nasl. zák. 36/2005 Z.z.) Ide o tzv. druhú domnienku otcovstva, ak neplatí domnienka prvá, teda že za otca sa považuje manžel matky.

Následne by malo dôjsť k osvojeniu biologickou matkou. To by v podstate nemal byť problém, keďže osvojiť maloleté dieťa, ako vyplýva priamo z dikcie zákona, môže jeden z manželov (manželka a biologická matka), ktorý žije s niektorým z rodičov dieťaťa (s biologickým otcom zapísaným v rodnom liste) v manželstve. (§100 ods.1 zák. 36/2005 Z.z.) Na postavenie dieťaťa teraz síce neprihliadame, to však narodením získalo spôsobilosť mať práva a povinnosti, takže ani z tohto pohľadu jeho „odovzdanie“ nemôže byť predmetom zmluvných dojednaní medzi náhradnou matkou a biologickými rodičmi; prípadné dohody sú neplatné a teda aj právne nevyžiteľné. Avšak aby osvojenie mohlo prebehnúť, je naň potrebný súhlas rodičov osvojovaného maloletého dieťaťa, v tomto prípade náhradnej matky. A tu môžu vzniknúť spory: napr. náhradná matka odmietne dať súhlas na osvojenie alebo na druhej strane, biologická matka si dieťa už nebude chcieť osvojiť (vyživovacia povinnosť otca dieťaťa ostáva zachovaná v oboch prípadoch). Právne konzekvencie v týchto či v ďalších prípadoch sú nad rámec príspevku. Otázkou však ostáva, či by prípadná právna úprava, ktorá by dieťa dala do pozície predmetu nejakej „zmluvy o odovzdaní a osvojení“, nebola v rozpore s Dohovorom o právach dieťaťa.

Záležitosti odplatnosti náhradného materstva sú tiež spornou otázkou. Zákon stanovuje, že darcovstvo orgánov, tkanív alebo buniek je dobrovoľné a bezplatné. (§35 ods.5 zák. 576/2004 Z.z.). Avšak biologickí rodičia v pravom slova zmysle nedarovali svoje reprodukčné bunky náhradnej matke, hoci náhradná matka je v právnom postavení ich príjemcu. Čo je však podstatné, otcovi dieťaťa pravdepodobne nemožno nijako brániť, aby sa finančne podľa svojho uváženia postaral o ženu, ktorá nosí jeho dieťa. A aj ak by sme to hodnotili ako zastretý právny úkon (zastiera skutočný účel platby a tým je vynosenie dieťaťa), ťažko si predstaviť, kto by to chcel a mohol úspešne žalovať na súde.

Čo sa týka právnej úpravy v SR, zákon upravuje odber, testovanie, spracovanie, konzerváciu, skladovanie a distribúciu tkanív alebo buniek na účely

prenosu. Priamo neupravuje spôsob ich použitia, to je čisto medicínska záležitosť. Odobrať bunky z tela živého darcu na účely ich prenosu do tela inej osoby môže len oprávnený poskytovateľ. A možno odoberať len vtedy, ak sa predpokladá priamy liečebný prospech pre príjemcu a nie je známy nijaký alternatívny liečebný postup s lepším alebo porovnateľným výsledkom. (§36 ods.1 písm.b),e) zák. 576/2004 Z.z.) Z uvedeného sa dá usudzovať, že zákon neumožňuje (poskytovateľovi asistovanej reprodukcie) odobrať reprodukčné bunky prvotne za účelom náhradného materstva, keďže náhradná matka ako príjemca, prirodzene, nemá z toho liečebný prospech; no právna úprava to ani výslovne nezakazuje. (Ako napr. v zákone 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva, ktorý výslovne uvádza, že „umelé prerušenie tehotenstva sa nevykoná cudzinkám, ktoré sa v SR zdržiavajú len prechodne“.) Pri už odobratých reprodukčných bunkách nie je právna prekážka, prečo by nemohli byť použité pre potreby náhradného materstva.

Ako už bolo uvedené, po stránke medicínskej náhradné materstvo nie je zásadnejšie problematické. Po stránke právnej tu môžu vzniknúť rozpory medzi biologickou a náhradnou matkou, avšak právne postavenie dieťaťa (kto sú jeho rodičia) je určité už od narodenia. Osobitná právna úprava by síce možno zvýšila právnu istotu oboch „matiek“, avšak veľmi pravdepodobne by dieťa transformovala do neurčitej pozície „predmetu zmluvy“.

Posúvať problematiku náhradného materstva do trestnoprávnej roviny považujem za nenáležité, keďže odber reprodukčných buniek sa uskutočňuje s výslovným a informovaným súhlasom, a prakticky vždy na požiadanie biologickej matky. Taktiež adopcia narodeného dieťaťa sa uskutočňuje vždy s výslovným súhlasom náhradnej matky a podľa ustanovení zákona o rodine. (Pozn.: Viď Trestný zákon, §159 – Neoprávnené odoberanie orgánov, tkanív a buniek, §180 – Zverenie dieťaťa do moci iného.)

A na záver pár viet k etike. Mám za to, že náhradné materstvo vo všeobecnosti neporušuje etické princípy medicíny. Etický kódex zdravotníckeho pracovníka (príl. č.4 zák. 578/2004 Z.z.) udáva, že „zdravotnícky pracovník v rámci svojej odbornej spôsobilosti a kompetencie vykonáva liečebné výkony spôsobom zodpovedajúcim súčasným poznatkom vedy“; pričom riešenie infertility ženy metódou náhradného materstva sa nesporne dá považovať za súčasný poznatok vedy. No dáva v individuálnych prípadoch aj tú možnosť, že „od zdravotníckeho

pracovníka nemožno vyžadovať taký výkon alebo spoluúčasť na ňom, ktorý odporuje jeho svedomiu okrem prípadov ohrozenia života alebo zdravia osôb“.

Miroslav Pavlák, Zdravotnícke noviny č. 16/2014, str.7, ISSN 1335-4477, uverejnené v skrátenom rozsahu pod názvom: Otázky okolo náhradného materstva

Právne predpisy:

Ústava SR č. 460/1992 Zb.

Zákon č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Nariadenie vlády SR č. 20/2007 Z.z. o podrobnostiach o odberoch, darcovstve tkanív a buniek, kritériách výberu darcov tkanív a buniek, o laboratórnych testoch požadovaných pre darcov tkanív a buniek a o postupoch pri odberoch buniek alebo tkanív a pri ich prevzatí poskytovateľom zdravotnej starostlivosti

Zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva

Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon

Zákon č. 578/2004 Z.z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov